

วิปัสสนาธรรมวิจัย (๕)

ดร.สุภีร์ ทุมทอง

๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๓

รหัสวิชา ๘๑๘ ๑๐๒ วิปัสสนาธรรมวิจัย
(Vipassana Dhamma Research)

หลักสูตรพุทธศาสตร์คุณวิปัสสนา

สาขาวิปัสสนาภาวนา แบบ ๒.๑ รุ่นที่ ๑

สุภีร์ ทุมทอง ป.ธ.๔, บาลีใหญ่, วศ.บ., พธ.ม., พธ.ด.

supee2t@gmail.com, www.ajsupee.com

๒. วัตถุประสงค์รายวิชา

๑. เพื่อให้นิสิตเข้าใจลักษณะการตีความพระพุทธรพจน์ในพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก
๒. เพื่อให้นิสิตเข้าใจลักษณะการตีความพระพุทธรพจน์ที่แตกต่างกันของฝ่ายสกวาทีกับฝ่ายปรวาที ทำให้เกิดความเห็นที่แตกต่างกัน แยกเป็นนิกายต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนา จนก่อให้เกิดการสังคายนาครั้งที่ ๓ ในคัมภีร์อภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ
๓. เพื่อให้นิสิตเข้าใจลักษณะการตีความพระพุทธรพจน์ทั้งด้านอรรถและพยัญชนะ รวมทั้งการจัดหมวดหมู่พระพุทธรพจน์ ตามแนวคัมภีร์เนตติปกรณ์และเปฏโภปเทศปกรณ์
๔. เพื่อให้นิสิตเข้าใจลักษณะการตีความพระพุทธรพจน์ในปกรณ์วิเสศยุคหลัง เช่น คัมภีร์มิลินทปัญหา คัมภีร์วิสุทธิมรรค เป็นต้น
๕. เพื่อให้นิสิตเข้าใจลักษณะการตีความพระพุทธรพจน์ตามแนวคัมภีร์ฝ่ายมหายาน เช่น ปรัชญาปารมิตาสูตวลังการวตราสูตร เป็นต้น

๓. การวัดและประเมินผล

๓.๑	การเข้าชั้นเรียนและความสนใจ	๑๐	คะแนน
๓.๒	สอบปลายภาคเรียน	๔๐	คะแนน
๓.๓	งานค้นคว้าวิจัย นำเสนอ และส่งรายงาน	๕๐	คะแนน
	รวม	๑๐๐	คะแนน

๔. แผนการเรียนการสอน

สัปดาห์	เนื้อหา
๑ - ๒	รายละเอียดรายวิชา, วัตถุประสงค์รายวิชา, การวัดและประเมินผล, แหล่งกำเนิดพระพุทธพจน์, ที่มาของการตีความพระพุทธพจน์
๓	การตีความพระพุทธพจน์ในพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก
๔	การตีความพระพุทธพจน์ที่แตกต่างกันของฝ่ายสกวาทีกับฝ่ายปรวาที ทำให้เกิดความเห็นที่แตกต่างกัน แยกเป็นนิกายต่าง ๆ ในคัมภีร์อภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ
๕ - ๖	ความเห็นที่แตกต่างกันของฝ่ายสกวาทีกับฝ่ายปรวาที ในประเด็นที่น่าสนใจ เช่น ปุคคลกถา, สติปิฎฐานกถา, อัญญาณกถา, ปฏิจจสมุปบาทกถา, ติสโสปิอนุสยกถา เป็นต้น
๗ - ๘	ลักษณะการตีความพระพุทธพจน์ทั้งด้านอรรถและพยัญชนะ รวมทั้งการจัดหมวดหมู่พระพุทธพจน์ ตามแนวคัมภีร์เนตติปกรณ์และปฎิโกปเทศปกรณ์

๔. แผนการเรียนรู้การสอน

สัปดาห์	เนื้อหา
๙	ตัวอย่างการอธิบายพระพุทธรูป โดยใช้หลักการตามแนวเนติปกรณ์และเปฏโภกเทศปกรณ์
๑๐	ลักษณะการตีความพระพุทธรูปในคัมภีร์มิลินทปัญหา
๑๑	ลักษณะการตีความพระพุทธรูปในคัมภีร์วิสุทธิมรรค
๑๒ - ๑๓	ลักษณะการตีความพระพุทธรูปในคัมภีร์ฝ่ายมหายาน เช่น ปรัชญาปารมิตาสูตตร และลังการวตารสูตตร เป็นต้น
๑๔ - ๑๕	นิสิตนำเสนอมผลการวิจัยเกี่ยวกับการตีความพระพุทธรูป ตามที่นิสิตสนใจ ท่านละ ๑ เรื่อง
๑๖	สรุปรายวิชา กำหนดการส่งงาน และแนะแนวข้อสอบปลายภาคเรียน

การตีความพระพุทธรูป

ตามแนวคัมภีร์เนตติปกรณ์และเปฏโภกเทศปกรณ์

ความรู้เบื้องต้นคัมภีร์เนตติปกรณ์

๑. ความเป็นมาและความหมายของคัมภีร์เนตติปกรณ์
๒. โครงสร้างของคัมภีร์เนตติปกรณ์
๓. เนื้อหาของคัมภีร์เนตติปกรณ์

๑. ความเป็นมาและความหมายของคัมภีร์เนตติปกรณ์

เอตตาวตา สมตตนา เนตติ, อายสมตนา महाकज्जायनेन णासिता

ภควता अनुमोतिता मुलसङ्कितीयं सङ्किता.

เนตติ. (บาลี) ๑๒๖/๑๙๒.

เนตติปกรณ์ ธีโร คมภีร์ นิปุณณจ ยं, อเทสยิ महाเถโร महाकज्जायโน วสี.

เนตติ.อ. (บาลี) หน้า ๒๙๗.

อตตโน ปุพฺพปตฺถนาเวสเนน กจ्जायเนนปกรณ์ มหาનिरुत्तिปกรณ์

เนตติปกรณ์นฺติ ปกรณตฺตยํ สัมมชฺเฌ พุยาภาสิ.

ช.อป.อ. (บาลี) ๑/๒๖๔.

๑. ความเป็นมาและความหมายของคัมภีร์เนตติปกรณ์

สทฺธมฺมนยฺนญฺเจน เนตฺติ. (กัตตุ.)

เวเนยฺยสฺตเต อริยธมฺมํ นยตีติ เนตฺติ.

นยฺนฺติ ตายาติ เนตฺติ. (กรณ.)

กรณญฺเตน ธมฺมกถิกา เวเนยฺยสฺตเต ทสฺสนมคฺคํ นยฺนฺติ สมฺปาเปนฺตีติ เนตฺติ.

นียฺนฺติ เอตฺถ เวเนยฺยา นิพฺพานํ สมฺปาปิยฺนฺตีติ เนตฺติ. (อธิกรณ.)

เนตฺติ.อ. (บาลี) หน้า ๒-๓.

๒. โครงสร้างคัมภีร์เนตติปกรณ์

๑. **สังคหواره** แสดงสรุปประมวลเนื้อหาโดยย่อของคัมภีร์ไว้ทั้งหมด
๒. **อุทเทสواره** แสดงหัวข้อที่ตั้งขึ้นไว้เป็นอุทเทส
๓. **นิทเทสواره** แสดงคำจำกัดความของหัวข้อที่ตั้งขึ้นไว้ในอุทเทสทั้งหมดโดยสังเขป
๔. **ปฎินิทเทสواره** แสดงความหมายและลักษณะของหลักการตามหัวข้อที่ตั้งขึ้นไว้ในอุทเทสโดยละเอียด พร้อมยกพระพจน์ในพระไตรปิฎกมาเป็นตัวอย่าง วิเคราะห์และอธิบายประกอบความเข้าใจ แยกเป็น ๔ ตอน ได้แก่
  - ๔.๑ **हारविंग्वारः** แสดงขยายความหาระ ๑๖ โดยละเอียด
  - ๔.๒ **हारसंपात्वारः** แสดงวิธีการอธิบายพระพุทธรพจน์เดียวโดยประกอบหาระทั้ง ๑๖
  - ๔.๓ **न्यसमुद्धान्वारः** แสดงวิธีการอธิบายอรรถะของพระพุทธรพจน์
  - ๔.๔ **सासनपिण्डान्वारः** แสดงการจัดหมวดหมู่ของพระพุทธรพจน์โดยอาศัยเนื้อหาสาระเป็นหลัก

๓. เนื้อหาของคัมภีร์เนตติปกรณ์

เนื้อหาหลักของคัมภีร์เนตติปกรณ์ มีอยู่ ๓ ส่วน

ได้แก่ ๑. ทหาระ ๑๖ ๒. นยะ ๕ ๓. สาสนปฏิฐาน ๑๖ และ ๒๘

๑. ทหาระ ๑๖ ได้แก่ (๑) เทสณาหาระ (๒) วิจยหาระ (๓) ยุตติหาระ

(๔) ปทัฏฐานหาระ (๕) ลักขณหาระ (๖) จตุพยุหหาระ (๗) อาวัฏฐานหาระ

(๘) วิภัตติหาระ (๙) ปริวัตตนหาระ (๑๐) เววจนหาระ (๑๑) ปัญญัตติหาระ

(๑๒) โอตรณหาระ (๑๓) โสธนหาระ (๑๔) อธิฏฐานหาระ (๑๕) ปริกขารหาระ

(๑๖) สมารوپนหาระ

๒. นยะ ๕ ได้แก่ (๑) นันทิยาวัฏฐานัย (๒) ติปุกขลนัย (๓) สีหวิกกีฬตนัย

(๔) ทิสาลอจนนัย (๕) อังกุสนัย

๓. เนื้อหาของคัมภีร์เนตติปกรณ์

๓. **ศาสนปฎิฐาน ๑๖** ได้แก่ (๑) สังกิเลสภาคียสูตร (๒) วาสนาภาคียสูตร
(๓) นิพเพธภาคียสูตร (๔) อเสกขภาคียสูตร
(๕) สังกิเลสวาสนาภาคียสูตร (๖) สังกิเลสนิพเพธภาคียสูตร
(๗) สังกิเลสอเสกขภาคียสูตร (๘) สังกิเลสนิพเพธอเสกขภาคียสูตร
(๙) สังกิเลสวาสนานิพเพธภาคียสูตร (๑๐) วาสนานิพเพธภาคียสูตร
(๑๑) ตัณหาสังกิเลสภาคียสูตร (๑๒) ทิฎฐิสังกิเลสภาคียสูตร
(๑๓) ทุจจริตสังกิเลสภาคียสูตร (๑๔) ตัณหาโวทานภาคียสูตร
(๑๕) ทิฎฐิโวทานภาคียสูตร (๑๖) ทุจจริตโวทานภาคียสูตร

๓. เนื้อหาของคัมภีร์เนตติปกรณ์

๓. **ศาสนบัญญัติ ๒๘** ได้แก่ (๑) โลกียสูตร (๒) โลกุตตรสูตร (๓) โลกียโลกุตตรสูตร (๔) สัตตาคิณฺฐานสูตร (๕) ฌมฺมาคิณฺฐานสูตรที่ (๖) สัตตฌมฺมาคิณฺฐานสูตร (๗) ญาณสูตร (๘) ญฺเอยยสูตร (๙) ญาณญฺเอยยสูตร (๑๐) ทัสสนสูตร (๑๑) ภาวนาสูตร (๑๒) ทัสสนภาวนาสูตร (๑๓) สกวจนสูตร (๑๔) ปรวจนสูตร (๑๕) สกปรวจนสูตร (๑๖) วิสัชชนียสูตร (๑๗) อวิสัชชนียสูตร (๑๘) วิสัชชนียาวิสัชชนียสูตร (๑๙) กัมมสูตร (๒๐) วิปากสูตร (๒๑) กัมมวิปากสูตร (๒๒) กุสลสูตร (๒๓) อกุสลสูตร (๒๔) กุสลากุสลสูตร (๒๕) อนุญญาตสูตร (๒๖) ปฏิขิตตสูตร (๒๗) อนุญญาตปฏิขิตตสูตร (๒๘) ถวสูตร

มูลบท ๑๘ นัย ๓

มูลบท ๑๘		นัย ๓
สังกิเลส ๙	โวทาน ๙	
ตัณหา อวิชชา	สมณะ วิปัสสนา	นันทิยาวัฏฏนัย
โลภะ โทสะ โมหะ	อโลภะ อโทสะ อโมหะ	ติปุกขลนัย
สุภัสสัญญา สุขสัญญา นิจจสัญญา อัตตสัญญา	อสุภัสสัญญา ทุกขสัญญา อนิจจสัญญา อนัตตสัญญา	สีหวิกกีฬิตนัย

แบบแผนการอธิบายพระพุทธรพจน์ ๓๓

ฝ่ายพยัญชนะ ๒๔	ฝ่ายอรรณะ ๙
กลุ่มพยัญชนะ ๖ หาระ ๑๖ ทิสาลอจนนัย ๑ อังกุสนัย ๑	กลุ่มอรรณะ ๖ นันทิยาวิภูณนัย ๑ ติปุกขลนัย ๑ สีหวิกกีฬิตนัย ๑

บท ๑๒

อรรถะ ๖	พยัญชนะ ๖
สังกาศนา	อักขระ
ปกาศนา	บท
วิวรรณ	พยัญชนะ
วิภชนา	อาการะ
อุตตานี้กัมมะ	นิรุตติ
ปัญญัตติ	นิตเทศ

หาระ

หรียนฺติ เอเตหิ สุตฺตเคยฺยาทีวีสยา อญฺญาณสํสยวิปลลาสาตี หารา. (กรณ.)

หรียนฺติ เอตถ สุตฺตเคยฺยาทีวีสยา อญฺญาณสํสยวิปลลาสาตี หารา. (อธิกรณ.)

หฺรณฺติ สุตฺตเคยฺยาทีวีสเย อญฺญาณสํสยวิปลลาเสตี หารา. (กตฺต.)

หฺรณํ สุตฺตเคยฺยาทีวีสยานํ อญฺญาณสํสยวิปลลาसानฺติ หารา. (ภาว.)

หรียนฺติ โวหรียนฺติ ธมฺมสํวณฺณกธมฺมปฏฺฐิคฺคาหเกหีตีตี หารา. (กมฺม)

หารา วียาตี หารา.

หารยนฺติ อญฺญาณาทีนฺติ หารา.

หฺรณฺติ อัจฺจิกฺขนฺตีตี หารา.

โสฺตฺตฺชนจิตฺตํ หฺรณฺตีตี หารา.

โสฺตฺตฺชนจิตฺตํ รเมฺนฺตีตี หารา.

เนตฺตี.อ.(บาลี) ๑/๑๖.

นยะ

นยฺนติ สํกิลเส โวทานานิ จ วิภาคโต ญาเปนฺตีติ **นยา**. (กตฺตฺ.)

นยฺนติ ตานิ เอเตหีติ นยา. (กรณ.)

นยฺนติ ตานิ เอตฺถาติ นยา. (อธิกรณ.)

นยํ นยา. (ภาว.)

นียฺนติ สยํ ฌมฺมกถิกเหหีติ นยา.

นยา วิทยาติ นยา.

ปรียตฺตฺอฺตฺถสฺส เนนฺตีติ นยา.

สํกิลเสโต ยมฺนฺตีติ นยา.

เนตฺติ.อ.(บาลี) ๒/๑๘-๑๙.

ศาสนปฎิฐาน

ศาสน เทสนา. ตสสา เวเนยยชฌาสนยานุรูป เตสํ หิตสุขนิปผาทนตถํ
ปกारेहि ฐานं पवत्ति **पुणानं**.

ศาสน อธิสึลสิกขาทโย. เตสํ पवत्तनुपायभावतो पतिग्गहनฺति ऐतेहि ति
पुणानानि, สักกิลेसाทิมมา.

สักกิลेสภาคियाทโย โลกियाทโย จ วิสुํ วิสुํ โวมิสฺสา จ อธิกรณวเสน
पुणानं नाम.

เนตฺติ.อ. (บาลี) ๘๙/๒๓๗.

๓. เนื้อหาของคัมภีร์เนตติปกรณ์

๓.๑ ทหาระ ๑๖

๓.๒ นยะ ๕

๓.๓ สาสนบัญญัติฐาน ๑๖, สาสนบัญญัติฐาน ๒๘

(๑) เทศนาหาระ

หลักการอธิบายพระพุทธพจน์ เพื่อกำจัดความไม่รู้ ความลึกลับสงสัย และความเข้าใจคลาดเคลื่อนในคำสอน โดยการจำแนกพระพุทธพจน์ ออกเป็น ๖ ประเด็น ได้แก่

(๑) อัสสาทะ (๒) อาทีนวะ (๓) นิสสรณะ

(๔) ผละ (๕) อุปายะ (๖) อาณัตติ

แล้วจึงประกอบลงในอริยสัจ ๔

หลักการนี้ทำให้สามารถเข้าใจอริยสัจที่มีอยู่ในพระธรรมเทศนานั้น

(๑) เทศนาหาระ

ถ้ากามนั้นสำเร็จด้วยดีแก่สัตว์นั้น ผู้อยากได้กามอยู่

สัตว์นั้นได้กามตามที่ต้องการแล้ว

ย่อมเป็นผู้อิมใจแน่แท้. (อัสสาทะ)

ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๗๗๓/๖๘๗.

(๑) เทศนาหาระ

ถ้าเมื่อสัตว์นั้นอยากได้กามอยู่ เกิดความพอใจแล้ว

กามเหล่านั้นเสื่อมไป

สัตว์นั้นย่อมเจ็บปวด เหมือนนกกากลูกศรแทง. (อาทีนวะ)

ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๗๗๓/๖๘๗.

(๑) เทศนาหาระ

ผู้ใดละกามได้ เหมือนคนเดินเลียงหัวงู

ผู้นั้นมีสติ ล่วงพ้นตัณหาที่ชื่อว่าวิสัตติกาในโลก. (นิสสรณะ)

ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๗๗๓/๖๘๗.

(๑) เทศนาหาระ

ธรรมแลย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม

ธรรมที่ตนประพฤติดีแล้วย่อมนำสุขมาให้

นี่เป็นอานิสงส์ในธรรมที่ตนประพฤติดีแล้ว

ผู้ประพฤติธรรมย่อมนไม่ถึงทุกคติ. (ผละ)

จุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๑๐๒/๓๓๙.

(๑) เทศนาหาระ

เมื่อใด อริยสาวกพิจารณาเห็นด้วยปัญญาว่า

สังขารทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยง

เมื่อนั้น ย่อมหน่ายในทุกข์

นั่นเป็นทางแห่งความบริสุทธิ์. (อุปายะ)

ช.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๗๗/๑๑๘.

(๑) เทศนาหาระ

บุคคลควรละเว้นบาปทั้งหลาย

ดุจพ่อค้าที่มีทรัพย์มาก แต่มีพวกน้อย

หลีกเลียงทางที่มีภัย

และดุจคนรักชีวิตหลีกเลียงยาพิษ ฉะนั้น. (อาถรรพ์)

ช.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๒๓/๖๙.

(๑) เทศนาหาระ

โมฆราช เธอจงพิจารณาเห็นโลกโดยความว่างเปล่า
มีสติทุกเมื่อ ฟังถอนอัตตานุทิฎฐิเสีย
เป็นผู้ข้ามมัจจุราชเสียได้ ด้วยอาการอย่างนี้
บุคคลพิจารณาเห็นโลกอย่างนี้ มัจจุราชจึงไม่เห็น.

ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๑๑๒๖/๗๗๒.

(๑) เทศนาหาระ

โมฆราช เธอจงพิจารณาเห็นโลกโดยความว่างเปล่า (อาณัติ)

มีสติทุกเมื่อ (อุปายะ) พึงถอนอรรถานุทิวฐิเสีย

เป็นผู้ข้ามมัจจุราชเสียได้ ด้วยอาการอย่างนี้

บุคคลพิจารณาเห็นโลกอย่างนี้ มัจจุราชจึงไม่เห็น (ผละ)

ช.สุ. (ไทย) ๒๕/๑๑๒๖/๗๗๒.

(๑) เทศนาหาระ

เทศนาหาระ	อริยสัจ ๔
อาทีนวะ, ผล	ทุกข์สัจ
อัสสาทะ	สมุทัยสัจ
นิสสรณะ	นิโรธสัจ
อุปายะ, อาณัติติ	มรรคสัจ

(๑) เทศนาหาระ

บุคคล	ปัญญาที่มี	ธรรมเทศนา
อุคฆฏิตัญญู	สุตมयी, จินตามयी	นิสสรณะ
วิปัญจิตัญญู	สุตมयी	อาทีนวะ, นิสสรณะ
เนยยะ	-	อัสสาทะ, อาทีนวะ, นิสสรณะ

(๑) เทศนาหาระ

๑. **อัสดาทะ** แปลว่า สภาวะที่น่ายินดีพอใจ, สภาวะที่เป็นเหตุให้เกิดความยินดีพอใจ มี ๒ ประการ คือ

ก. **สภาวะที่น่ายินดีพอใจ** หมายถึง สุข โสมนัส และอิฏฐารมณ์

ข. **สภาวะยินดีพอใจ** หรือ สภาวะที่เป็นเหตุให้เกิดความยินดีพอใจ หมายถึง ตัณหา และ วิปลลาส

(๑) เทศนาหาระ

๒. **อาทีนวะ** แปลว่า โทษ, สภาวะที่ไม่น่ายินดีพอใจ ได้แก่
ทุกข์ โทมนัส ทุกข์ ๓ อย่าง และสังขารที่เป็นไปในภุมิ ๓ ทั้งหมด

(๑) เทศนาหาระ

๓. **นิสสรณะ** แปลว่า เครื่องนำออก, สภาวะสลัดออก มี ๒ ประการ คือ

ก. **เครื่องนำออก** หรือ สภาวะที่เป็นเหตุนำออกจากวัฏฏทุกข์ หมายถึง อริยมรรคมีองค์ ๘ รวมทั้งโพธิปักขิยธรรมอื่น ๆ ในระดับโลกุตตระ อันเป็นธรรมที่เป็นฝ่ายแห่งการตรัสรู้อรินัย ๔

ข. **ภาวะสลัดออกจากทุกข์** หมายถึง พระนิพพาน

(๑) เทศนาหาระ

๔. **ผละ** แปลว่า สิ่งที่เกิดจากเหตุ, สิ่งที่เป็นผลได้มาจากการกระทำ

หมายถึง ผลของพระธรรมเทศนา มี ๒ ประการ คือ

ก. มุขยผล ผลที่เกิดในปัจจุบัน คือ มีสุตมยปัญญา มีความเข้าใจอรรถะ เข้าใจธรรมะ ดำเนินไปตามสัมมาปฏิบัติ งดเว้นความชั่ว ทำความเพียร เข้าถึงธรรมระดับต่าง ๆ เข้าถึงความสุขระดับต่าง ๆ และได้วิสุทธิ ๖ ประการ

ข. ปรัมปรผล ผลที่เกิดในภายหน้า สำหรับผู้ที่ไม่อาจบรรลุมรรคในขณะฟังธรรมได้ เป็นการสั่งสมบุญบารมีเพื่อให้ได้สมบัติต่าง ๆ เช่น สมบัติคืออายุ ผิวพรรณ กำลัง สุข เกียรติยศ บริวาร ความเป็นใหญ่ อุปธิสมบัติ สิริแห่งความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ สิริแห่งความเป็นเทวราช ความถึงพร้อมด้วยจักร ๔ ความถึงพร้อมด้วยศีล ความถึงพร้อมด้วยสมาธิ วิชชา ๓ อภิญญา ๖ ปฏิสัมภีทา ๔ สาวกโพธิ ปัจเจกโพธิ และสัมมาสัมโพธิ

(๑) เทศนาหาระ

๕. อุปายะ แปลว่า เหตุ วิธีการ มี ๒ อย่าง

ก. ปุพพภาคปฏิบัติแห่งอริยมรรค ข้อปฏิบัติเบื้องต้นที่เป็นเหตุให้เกิดอริยมรรค ทำให้บรรลุถึงผล นิพพาน เช่น สมณะ วิปัสสนา, สิกขา ๓, ทาน ศีล ภาวนา, ปาติโมกขสังวร อินทริยสังวร โภจเนมัตตัญญูตา ชาคริยานุโยคะ สติสัมปชัญญะ การคบหาสัตบุรุษ การฟังพระสัทธรรม การโยนิโสมนสิการ การปฏิบัติสมควรแก่ธรรม การปฏิบัติตามหลักมงคลต่าง ๆ เป็นต้น

ข. อุบายอันเป็นเหตุแห่งภพสมบัติ ทำให้เกิดผลในระดับโลกียะ เป็นเหตุให้อยู่สบายในภพที่ไปเกิด

(๑) เทศนาหาระ

(๖) **อาณัติ** แปลว่า การชักชวน, การแนะนำ ได้แก่ การชักชวน
แนะนำเพื่อประโยชน์แก่อกุลแก้วเวไนยสัตว์ของพระผู้มีพระภาค
ด้วยพระดำรัสเป็นต้นว่า “เธอจงปฏิบัติอย่างนี้” “เธอจงพูดอย่างนี้”

(๑) เทศนาหาระ

เย ธมฺมา เหตุปฺปภา

เตสญฺจ โย นิโรธ

วิ.ม. ๔/๖๐.

เตสํ เหตุํ ตถาคโต อาท

เอวํวาทิ มหาสมฺมโน.

(๑) เทศนาหาระ

ยานิ โสตานิ โลกสมิ (อชิตาติ ภควา)

สติ เตสํ นิवारณํ

โสทานํ สํวรํ พุรุมิ

ปญญาเยเต ปิธิยฺยเร.

ขุ.จ. ๓๐/๖๐.

(๑) เทศนาหาระ

สพฺพปาปสฺส อกรรมํ

กุสลสฺสุปสมฺปทา

สจิตฺตปริโยทปนํ

เอตํ พุทฺธาน สาสนํ.

ขุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๘๓/๔๙.

คำอธิบายอริยสัจ

ทุกขอริยสัจ	ทุกขสมุททยอริยสัจ	ทุกขนิโรธอริยสัจ	ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ
<p>(๑) ความเกิด</p> <p>(๒) ความแก่</p> <p>(๓) ความเจ็บ</p> <p>(๔) ความตาย</p> <p>(๕) ความประสพกับสิ่งอันไม่เป็นที่รัก</p> <p>(๖) ความพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รัก</p> <p>(๗) ปรรณาสีงใดไม่ได้สิ่งนั้น</p> <p>(๘) อุปาทานขันธ์ ๕</p>	<p>ตัณหาอันทำให้เกิดอีก</p> <p>ประกอบด้วยความเพติดเพลิน</p> <p>และความกำหนัด</p> <p>มีปกติให้เพติดเพลิน</p> <p>ในอารมณ์นั้น ๆ</p> <p>คือ ตัณหา ๓</p> <p>(๑) กามตัณหา</p> <p>(๒) ภวตัณหา</p> <p>(๓) วิภวตัณหา</p>	<p>ความดับตัณหา</p> <p>ความสละ</p> <p>ความสละคืน</p> <p>ความพ้น</p> <p>ความไม่อาลัย</p>	<p>อริยมรรคมีองค์ ๘</p> <p>(๑) สัมมาทิฏฐิ</p> <p>(๒) สัมมาสังกัปปะ</p> <p>(๓) สัมมาวาจา</p> <p>(๔) สัมมากัมมันตะ</p> <p>(๕) สัมมาอาชีวะ</p> <p>(๖) สัมมาวายามะ</p> <p>(๗) สัมมาสติ</p> <p>(๘) สัมมาสมาธิ</p>

ญาณ ๓ รอบในอริยสัจ ๔ เป็นญาณ ๑๒

ทุกขอริยสัจ	ทุกขสมุททยอริยสัจ	ทุกขนิโรธอริยสัจ	ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ	ญาณ
นี้ทุกขอริยสัจ	นี้ทุกขสมุททยอริยสัจ	นี้ทุกขนิโรธอริยสัจ	นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ	สังขญาณ
ทุกขอริยสัจนี้ ควรกำหนดรู้	ทุกขสมุททยอริยสัจนี้ ควรละ	ทุกขนิโรธอริยสัจนี้ ควรทำให้แจ้ง	ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจนี้ ควรเจริญ	กิจจญาณ
ทุกขอริยสัจนี้ เราได้กำหนดรู้แล้ว	ทุกขสมุททยอริยสัจนี้ เราละได้แล้ว	ทุกขนิโรธอริยสัจนี้ เราได้ทำให้แจ้งแล้ว	ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจนี้ เราได้เจริญแล้ว	กตญาณ

ปรหมัตถธรรม ๔ กับ อริยสัจ ๔

๑. ทุกขอริยสัจ = โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ), รูป ๒๘
๒. ทุกขสมุททยอริยสัจ = โลกเจตสิก
๓. ทุกขนิโรธอริยสัจ = นิพพาน
๔. ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา = มัคคังคเจตสิก ๘ ที่เกิดในมรรคจิต ๔
ได้แก่ สัมมาทิฏฐิ - ปัญญาเจตสิก, สัมมาสังกัปปะ - วิตักกเจตสิก,
สัมมาวาจา - สัมมาวาจาเจตสิก, สัมมากัมมันตะ - สัมมากัมมันตเจตสิก,
สัมมาอาชีวะ - สัมมาอาชีวะเจตสิก, สัมมาวายามะ - วิริยเจตสิก,
สัมมาสติ - สติเจตสิก, สัมมาสมาธิ - เอกัคคตาเจตสิก

ปรหมัตถธรรม ๔ กับ ชั้นร ๕

๑. รูปชั้นร = รูป ๒๘
  ๒. เวทนาชั้นร = เวทนาเจตสิก
  ๓. สัญญาชั้นร = สัญญาเจตสิก
  ๔. สังขารชั้นร = เจตสิก ๕๐
  ๕. วิญญาณชั้นร = จิต ๘๙
- นิพพาน = ชั้นรวิมุตติ

ปรหมัตถธรรม ๔ กับ आयตนะ ๑๒

๑. จักขายตนะ = จักขุปสาทรูป	๗. รูปายตนะ = វិណ្ណរូប
๒. โสตายตนะ = โสตปสาทรูป	๘. สัททายตนะ = สัททรูป
๓. ฆานายตนะ = ฆานปสาทรูป	๙. คันธายตนะ = คันธรูป
๔. ชิวหายตนะ = ชิวหาปสาทรูป	๑๐. รสายตนะ = รสรูป
๕. กายายตนะ = กายปสาทรูป	๑๑. โผฏฐัพพายตนะ = ปฐวีธาตุ, เตโชธาตุ, วาโยธาตุ
๖. มนายตนะ = จิต ๘๙	๑๒. ธรรมายตนะ = สุขุมรูป ๑๖, เจตสิก ๕๒, นิพพาน

ปรหมัตถธรรม ๔ กับ ธาตุ ๑๘

๑. จักขุธาตุ = จักขุปสาทรูป   ๒. รูปธาตุ = วัณณรูป   ๓. จักขุวิญญาณธาตุ = จักขุวิญญาณ ๒
๔. โสตธาตุ = โสตปสาทรูป   ๕. สัทธาตุ = สัททรูป   ๖. โสตวิญญาณธาตุ = โสตวิญญาณ ๒
๗. ฆานธาตุ = ฆานปสาทรูป   ๘. คันธาตุ = คันธรูป   ๙. ฆานวิญญาณธาตุ = ฆานวิญญาณ ๒
๑๐. ชิวหาธาตุ = ชิวหาปสาท   ๑๑. รสธาตุ = รสรูป
๑๒. ชิวหาวิญญาณธาตุ = ชิวหาวิญญาณ ๒
๑๓. กายธาตุ = กายปสาทรูป
๑๔. โผฏฐัพพธาตุ = ปฐวีธาตุ, เตโชธาตุ, วาโยธาตุ
๑๕. กายวิญญาณธาตุ = กายวิญญาณ ๒
๑๖. มโนธาตุ = ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑, สัมปฏิจฉนจิต ๒
๑๗. ทัมมธาตุ = สุขุมรูป ๑๖, เจตสิก ๕๒, นิพพาน
๑๘. มโนวิญญาณธาตุ = จิต ๗๖

(๒) วิจัยหาระ

หลักการอธิบายพระพุทธพจน์ เพื่อกำจัดความไม่รู้ ความลังเลสงสัย และความเข้าใจคลาดเคลื่อนในคำสอน โดยการวิเคราะห์พระพุทธพจน์ ในประเด็นต่าง ๆ ๑๑ ประเด็น ได้แก่

- (๑) ปทวิจัย (๒) ปัญหาวิจัย (๓) วิสัชชนาวิจัย (๔) ปุพพาปรวิจัย
- (๕) อัสสาทวิจัย (๖) อาทีนววิจัย (๗) นิสสรณวิจัย (๘) ผลวิจัย
- (๙) อูปายวิจัย (๑๐) อาณัติวิจัย (๑๑) อนุคฺติวิจัย

หลักการนี้ทำให้มีความเข้าใจพระพุทธพจน์และการประกอบลงอริยสัจ ๔

ได้ละเอียดยิ่งขึ้น และเทียบเคียงความถูกต้องเหมาะสมกับพระพุทธพจน์อื่น ๆ อีกด้วย

(๓) ยุติหาระ

หลักการอธิบายพระพุทธรูป เพื่อกำจัดความไม่รู้ ความลังเลสงสัย และความเข้าใจคลาดเคลื่อนในคำสอน โดยการตรวจสอบความเหมาะสมของพระพุทธรูปให้เห็นความเหมาะสม ๒ ด้าน

(๑) โดยศัพท์ คือเป็นศัพท์ที่ถูกต้องตามหลักภาษาสามารถสื่อถึงเนื้อความที่ต้องการได้

(๒) โดยอรรถ คือความไม่ขัดแย้งลงกันได้โดยสภาวะธรรม

หลักเกณฑ์ที่ใช้ในการตรวจสอบความถูกต้องตามหลักยุติหาระนั้นมี ๔ ประการ ได้แก่

(๑) หลักมหาปเทศ ๔

(๒) หลักอริยสัจ ๔

(๓) หลักวินัยคือการละกิเลส ๓ (๔) หลักธรรมตา คือ ปฏิจจสมุปบาท

หลักการนี้ ทำให้มีการตรวจพระพุทธรูปที่นำมาอธิบายอย่างระมัดระวัง

เพื่อให้มีพยานุชณะและอรรถะถูกต้อง ธรรมวินัยก็จะเป็นประโยชน์ต่อผู้ศึกษาและปฏิบัติตามอย่างแท้จริง

(๔) ปทัฏฐานหาระ

หลักการอธิบายพระพุทธรพจน์ เพื่อกำจัดความไม่รู้ ความลึกลับสงสัย
และความเข้าใจคลาดเคลื่อนในคำสอน โดยการวิเคราะห์หาปทัฏฐาน
หาเหตุใกล้ให้เกิดผลและสิ่งที่เป็นปัจจัยก่อเกิด
หรือเหตุปัจจัยที่มีกำลังหนุนต่อเนื่องกันเป็นกระแส
หลักการนี้ช่วยทำให้มองเห็นกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยของธรรม
ที่เชื่อมโยงต่อเนื่องกันเป็นกระแส แสดงให้เห็นว่าธรรมะนั้น ๆ
ไม่ได้อยู่อย่างโดดเดี่ยว เป็นสิ่งที่เกิดจากเหตุปัจจัยและเป็นไปเนื่องอยู่กับกระแส
มีความเชื่อมโยงกับธรรมะอื่นในลักษณะเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่อง

(๕) ลักษณะหาระ

หลักการอธิบายพระพุทธรูป เพื่อกำจัดความไม่รู้ ความลึกลับสงสัย
และความเข้าใจคลาดเคลื่อนในคำสอน โดยการนำธรรมมีลักษณะเสมอกัน
แม้ไม่ได้แสดงไว้ในพระพุทธรูปนั้นมาแสดงด้วย
หลักการนี้ทำให้มีความเข้าใจกว้างขวาง โดยมองถึงธรรมที่มีลักษณะเหมือนกัน
ในแง่ใดแง่หนึ่ง เช่น เป็นธรรมหมวดเดียวกัน ทำกิจเสมอกัน
เหตุเสมอกัน ผลเสมอกัน อารมณ์เสมอกัน เป็นต้น แม้ไม่ได้ถูกแสดงไว้ก็ตาม

(๖) จตุพยูหหาระ

หลักการอธิบายพระพุทธพจน์ เพื่อกำจัดความไม่รู้ ความลึกลับสงสัย และความเข้าใจคลาดเคลื่อนในคำสอน โดยการใช้วิธีการ ๔ อย่าง ได้แก่

(๑) เนรุตตะ คือ รูปวิเคราะห์ศัพท์

(๒) อธิปปายะ คือ ความมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์ของผู้แสดงธรรม

(๓) เทสนานิทาน คือ เหตุของการแสดงธรรม

(๔) ปุพพาปราณูสนธิ คือ การเชื่อมโยงระหว่างพระพุทธพจน์ส่วนหน้ากับส่วนหลัง

หลักการนี้ ให้เข้าใจชัดเจนเกี่ยวนิยามความหมายของศัพท์ ความมุ่งหมายของผู้แสดงธรรม เหตุที่ทำให้เกิดการแสดงธรรม และความเชื่อมโยงสอดคล้องกันของพระพุทธพจน์

(๗) อาวัฏฏหาระ

หลักการอธิบายพระพุทธพจน์ เพื่อกำจัดความไม่รู้ ความลึกลับสงสัย
และความเข้าใจคลาดเคลื่อนในคำสอน โดยการหาปทัฏฐานของธรรมนั้น
แล้วหมุนกลับไปสู่ธรรมที่เป็นฝ่ายตรงกันข้าม
หาปทัฏฐานของธรรมฝ่ายตรงข้ามนั้น แล้วหมุนกลับมาอีกฝ่ายหนึ่ง
สลับจากกุศลไปหาอกุศล หรือสลับจากอกุศลไปหากุศล
เพื่อสรุปรวมลงสู่อริยสัจ ๔ ต่อไป
หลักการนี้ช่วยเพิ่มมุมมองให้ครอบคลุมรอบด้าน ครบประเด็นที่ควรรู้ทั้ง ๔ ประเด็น

(๘) วิภัติหาระ

หลักการอธิบายพระพุทธรพจน์ เพื่อกำจัดความไม่รู้ ความลึกลับสงสัย และความเข้าใจคลาดเคลื่อนในคำสอน โดยการจำแนกสภาวะธรรม ปทัฏฐาน และภูมิ ออกเป็นสาธารณะกับอสาธารณะ หลักการนี้ทำให้เข้าใจการจัดกลุ่มพระพุทธรพจน์แยกเป็นหมวดหมู่ ทำให้เข้าใจสภาวะธรรมนั้น ๆ เป็นสาธารณะแก่บุคคลหรือสิ่งทั่วไป หรือเป็นสิ่งพิเศษมีเฉพาะบุคคลหรือเฉพาะสิ่งนั้น ๆ เป็นต้น

(๙) ปรีวัตตนหาระ

หลักการอธิบายพระพุทธรพจน์ เพื่อกำจัดความไม่รู้ ความลึกลับสงสัย
และความเข้าใจคลาดเคลื่อนในคำสอน โดยการเปลี่ยนไปสู่สภาวะธรรมที่ตรงกันข้าม
เปลี่ยนจากกุศลไปสู่อกุศล หรือ เปลี่ยนจากอกุศลไปสู่กุศล
หลักการนี้ทำให้เข้าใจความเชื่อมโยงของธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ต่อกัน
เมื่อธรรมอย่างหนึ่งเจริญ ธรรมอีกอย่างหนึ่งที่เป็นฝ่ายตรงข้ามก็เสื่อมไป
เมื่อธรรมอย่างหนึ่งเสื่อม ธรรมอีกอย่างหนึ่งที่เป็นฝ่ายตรงข้ามก็เจริญ

(๑๐) เววจนหาระ

หลักการอธิบายพระพุทธพจน์ เพื่อกำจัดความไม่รู้ ความลึกลับสงสัย
และความเข้าใจคลาดเคลื่อนในคำสอน โดยการนำคำที่มีความหมายเหมือนกัน
มาขยายความ

หลักการนี้ก่อให้เกิดความวิจิตรและหลากหลายของพระธรรมเทศนา
ช่วยให้ผู้ฟังแม้มีความแตกต่างกันในด้านภูมิหลัง
ก็สามารถเข้าใจธรรมอย่างเดียวกันได้โดยอาศัยคำที่แตกต่างกัน

(๑๑) ปัญญาตัดติหาระ

หลักการอธิบายพระพุทธพจน์ เพื่อกำจัดความไม่รู้ ความลึกลับสงสัย
และความเข้าใจคลาดเคลื่อนในคำสอน โดยการจำแนกคำบัญญัติเพื่อให้ทราบว่า
คำบัญญัตินั้น ๆ สื่อถึงสถานะใด มีความหมายอย่างไร มุ่งให้เข้าใจอะไร
หลักการนี้ทำให้ทราบว่า พระพุทธพจน์ในพระไตรปิฎกเป็นบัญญัติที่พระพุทธองค์ทรงตั้งขึ้น
เพื่อสื่อสารให้เวไนยสัตว์ได้เข้าถึงสัจธรรม
บัญญัติที่มีจำนวนมากมายทั้งหมดนั้นทรงมุ่งเน้นประกาศให้เข้าใจอริยสัจ ๔

(๑๒) โอตระณหาระ

หลักการอธิบายพระพุทธพจน์ เพื่อกำจัดความไม่รู้ ความลึกลับสงสัย
และความเข้าใจคลาดเคลื่อนในคำสอน โดยการสังเคราะห์ธรรมที่ปรากฏในพระพุทธพจน์นั้น
โดยความเป็นขั้นๆ อายตนะ ธาตุ อินทรีย์ และ ปฏิจจสมุปบาท
หลักการนี้ทำให้ทราบถึงสถานะทั้งหลายไม่มีเกินธรรมเหล่านี้ไปได้
ไม่มีสถานะใดที่รวมลงในธรรมเหล่านี้ไม่ได้ แสดงให้เห็นถึงความไม่มีสัตว์ ไม่มีบุคคล
ไม่มีตัวตน ไม่มีเรา ไม่มีเขา ไม่มีของเรา ไม่มีของเขา ไม่มีใคร ไม่มีของใคร
เป็นแต่ธรรมล้วน ๆ และเห็นความเป็นไปของธรรมในลักษณะเป็นกระแสต่อเนื่อง
ที่เป็นไปตามกระบวนการแห่งเหตุและผลเชื่อมโยงต่อเนื่องกัน
มีความเป็นไปเพียง ๒ สายเท่านั้น ได้แก่ เกิดทุกข์กับดับทุกข์

(๑๓) โสธนหาระ

หลักการอธิบายพระพุทธรพจน์ เพื่อกำจัดความไม่รู้ ความลึกลับสงสัย
และความเข้าใจคลาดเคลื่อนในคำสอน โดยการตรวจสอบใจความสำคัญ
ของคำถามที่ได้รับการวิสัชชณาแล้ว

หลักการนี้เป็นการตรวจสอบคำตอบให้ชัดเจนว่า คำตอบใดเป็นของคำถามใด
และคำตอบใดที่ได้ใจความสมบูรณ์ เป็นคำตอบที่ทำให้ใจความทั้งหมดกระจ่างชัดเจน
ทำให้ทราบว่าส่วนใดเป็นเนื้อหารอง ส่วนใดเป็นเนื้อหาหลัก

(๑๔) อธิฎฐานหาระ

หลักการอธิบายพระพุทธรพจน์ เพื่อกำจัดความไม่รู้ ความล้งเลสงสัย
และความเข้าใจคลาดเคลื่อนในคำสอน โดยการแบ่งพระพุทธรพจน์ออกเป็น ๒ ส่วน ได้แก่

(๑) **เอกัตตะ** เป็นหัวข้อ เป็นชื่อสามัญทั่วไป

(๒) **เวมัตตะ** เป็นการแจกแจงรายละเอียดในหัวข้อ

หลักการนี้ทำให้สามารถแยกแยะได้ชัดเจนว่า พระพุทธรพจน์ส่วนใดเป็นระดับหัวข้อ
เป็นชื่อสามัญทั่วไป ครอบคลุมส่วนปลีกย่อยทั้งหมด ส่วนใดเป็นรายละเอียดปลีกย่อย
แยกเป็นประเภทปลีกย่อยลงมา เป็นแค่ส่วนหนึ่งของหัวข้อ ไม่สับสนปนเปกัน

(๑๕) ปริกขารหาระ

หลักการอธิบายพระพุทธรพจน์ เพื่อกำจัดความไม่รู้ ความลึงเลสสสัย
และความเข้าใจคลาดเคลื่อนในคำสอน

โดยการจำแนกธรรมที่เป็นเหตุออกเป็น ๒ แบบ ได้แก่

(๑) เหตุ คือ เงื่อนไขที่เป็นอสาธารณะ สภาวะ อัชฌัตติกะและชนกะ

(๒) ปัจจัย คือ เงื่อนไขที่เป็นสาธารณะ ปรภาวะ พาหิระและอุปัทมภกะ

หลักการนี้มุ่งเน้นอธิบายให้ทราบชัดว่า ผลทั้งหลายย่อมเกิดจากเหตุ

เหตุเป็นตัวบังคับให้เกิดผลอย่างนั้นขึ้น สิ่งทั้งหลายเนื่องอยู่กับเงื่อนไข

(๑๖) สมารโปนหาระ

หลักการอธิบายพระพุทธรูปจน์ เพื่อกำจัดความไม่รู้ ความลึกลับสงสัย
และความเข้าใจคลาดเคลื่อนในคำสอน

โดยการยกธรรมขึ้นแสดงเป็นกรณีพิเศษ ๔ ประเด็น คือ

(๑) ปทัฏฐฐาน (๒) เววจนะ (๓) ภาวนา (๔) ปหานะ

หลักการนี้มุ่งแสดงหัวข้อที่ควรยกขึ้นแสดงเป็นกรณีพิเศษเพื่อความเข้าใจธรรมให้ชัดเจน

โดยเฉพาะภาวนาและปหานะ คือการเจริญธรรมฝ่ายภาเวตัพพะมีอนุภาพในการทำลายกิเลส

ทำให้กิเลสหมดสิ้น กิเลสเป็นธรรมฝ่ายปหาตัพพะ เมื่อธรรมฝ่ายอริยมรรคเจริญขึ้น

ย่อมมีผลต่อการละกิเลสอย่างแน่นอน

สวัสดีครับ